

УДК 658.589:338.45

Назарук А.Л.

*аспірант відділу реального сектора економіки
Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядається сутність поняття «модернізація промислового підприємства». Аналізуються проблеми і причини, які існують у підприємства, тим самим стримують модернізаційний процес. Пропонується теоретичний план процесу модернізації підприємства.

Ключові слова: модернізація, промисловість, підприємство, конкурентоспроможність, інновації, технології.

Назарук А.Л. МОДЕРНИЗАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассматривается сущность понятия «модернизация промышленного предприятия». Анализируются проблемы и причины, которые существуют у предприятия, тем самым сдерживают модернизационный процесс. Предлагается теоретический план процесса модернизации предприятия.

Ключевые слова: модернизация, промышленность, предприятие, конкурентоспособность, инновации, технологии.

Nazaruk A.L. MODERNIZATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

The paper considers the essence of the concept of «modernization of industrial enterprises». The problems and causes that exist in the enterprise and thereby impede the modernization process are analyzed. The theoretical plan of the modernization process of the enterprise is presented.

Keywords: modernization, industry, enterprise, competitiveness, innovation, technology.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання промислових підприємств характеризуються з одного боку прискоренням процесів глобалізації та становленням постіндустріальних суспільств, а з іншого – необхідністю якнайшвидшої модернізації техніки і технологій на інноваційній основі для забезпечення конкурентоспроможності підприємств (та економіки в цілому) й утримання цього стану в перспективі є проблемою української промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності, причин та необхідності проведення модернізації підприємств присвячено роботи: Ю.І. Єфимичева, С.М. Єфремової, Г.Б. Клейнера, Л.П. Пидоймо, О.В. Трофімова. Разом з тим, важливо розуміти й сутність загалом поняття «модернізація», яке висвітлюється в працях: С.А. Єрмаханової, В.Л. Іноземцева, С.В. Онишко, П.І. Штомпка та інших.

Постановка завдання. Завданням дослідження є наступне: з'ясувати сутність модернізації промислового підприємства; узагальнити причини та проблеми, які призводять до уповільнення процесу модернізації; сформулювати теоретичні етапи процесу модернізації підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття модернізація зараз надзвичайно популярне і часто вживане в усіх сферах і шарах суспільства. Найчастіше модернізація сприймається як щось, здатне усунути всі недоліки, як на рівні країни, так і на індивідуальному рівні суспільного і економічного життя. Аналіз економічної літератури, показав, що існують різні інтерпретації поняття модернізації.

За етимологією воно пов'язане з французькими словами *moderne* – сучасний, новітній та *modernisation*, що означає оновлення, а також з англійським однокореневими термінами *modern*, *modernity*, *modernization*, які перекладаються буквально – модерний, модерність, модернізація, що в свою чергу означає осучаснення і позначається наявністю ряду характеристик, властивих сучасному суспільству [4, с. 233].

Це поняття має двояке значення, з одного боку зразок до якого слід прагнути, а з іншого боку цілісна система понятійних засобів, відповідно до яких

порівнюється, вимірюється та вдосконалюється дійсність [12, с. 18].

У тлумачному словнику «модернізація» – процес часткового оновлення, один із напрямів розвитку та зростання ефективності. Згідно з сучасним економічним словником, який визначає модернізацію як удосконалення, поліпшення, оновлення об'єкта, приведення його у відповідність з новими вимогами і нормами, технічними умовами, показниками якості. В якому також стверджується, що модернізуються в основному машини, обладнання, технологічні процеси [10]. Але, як сказав С. Дубинин: «модернізація ніколи не буває оновленням лише технологічних рішень – це завжди вибір тих чи інших змін у сфері суспільних відносин з боку еліти країни» [2, с. 5]. Цей факт також підтверджує В. Іноземцев, який зазначає, що модернізація – це комплексний процес, в якому поєднуються політична воля, економічна доцільність та технологічні можливості [7, с. 14]. Тому, як правило, технологічний розвиток, не супроводжується розвитком суспільних відносин, які могли б зробити модернізацію постійним природним процесом [2, с. 6].

Тлумачення П. Штомпкою поняття «модернізація» має три значення, які комплексно описують сутність поняття. Перше, загальне трактування – це синонім усіх прогресивних соціальних змін, коли суспільство рухається вперед відповідно до загальних змін, поліпшень (історичний аспект), наприклад, заміна друкарської машинки на комп'ютер, будівництво нових домівок замість проживання в печерах тощо. Другим є ототожнення «сучасності», що в свою чергу означає комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних та інтелектуальних трансформацій, що відбувалися на Заході з XVI ст. і досягли свого апогею в XIX–XX ст. (включаючи індустріалізацію, урбанізацію, раціоналізацію, бюрократизацію, демократизацію, домінуючого впливу капіталізму, поширення індивідуалізму і мотивації успіху, утвердження розуму і науки). Нарешті, останнє найпоширеніше уявлення про модернізацію, представляється як досягнення сучасності, тобто процесу перетворення традиційного суспіль-

ства, у суспільство, для якого характерні машинна технологія, раціональні відносини, а також високо диференційовані соціальні структури [13, с. 171].

Ще дуже важливим моментом є те, що модернізаційний процес проходить точку біфуркації, тобто, при закінченні циклу модернізації, в її надрах вже вирощується наступний вищий рівень модернізаційного процесу. З вище наведеного, можна зробити висновок, модернізація постає як багатогранне поняття, що об'єднує комплекс положень, завдань, кожне з яких цілком придатне для пізнання [12, с. 25].

Але модернізація в її загальному виді не може відбуватися без її основи – «модернізації промислових підприємств». Тому, що підприємства є відображенням соціально-економічного стану та важливим пріоритетом розвитку країни.

Практично всі зміни, що відбуваються в суспільстві чи економіці, мають проєкцію на підприємствах та навпаки, зміни, що відбуваються на підприємствах і охоплюють значну кількість підприємств, відбуваються на інституційній та функціональній структурі суспільства. Тому модернізація підприємств важлива не тільки з точки зору економічного зростання, але і з точки зору інституціонального розвитку економіки і суспільства. Підприємство виступає своєрідним плацдармом для економічних та інституційних інновацій і є природним об'єктом для модернізації [8, с. 71].

Як зазначають Балабанова та Грудзинський, модернізація промисловості є наздоганяючий процес до стандартів сучасності, які задаються країнами – лідерами (технологічного прогресу) [1, с. 18].

Але Г.Б. Клейнер визначає модернізацію підприємства у вигляді модернізації об'єкта, що зазвичай розуміється як перетворення, орієнтоване на оновлення та надання більш сучасних властивостей або якостей, наявних в інших аналогічних об'єктах [8, с. 72].

Більшість авторів притримуються визначення поняття «модернізації підприємств» – деякого осучаснення, що збігається з загальною теорією модернізації, тільки на мікрорівні. Такими представниками є Ю.І. Єфимчев та О.В.Трофімов, вони пропонують таке трактування: «Модернізація промислового виробництва являє собою багатогранний процес комплексних інновацій з метою переходу підприємства на новий якісний рівень...» [5, с. 1].

Більш детально та ґрунтовніше зазначають інжинірингові компанії, які наголошують, що модернізація підприємства – це комплексне і високо-ефективне оновлення підприємства, яке має на меті підвищення його економічної ефективності. У сучасному розумінні модернізація підприємства включає в себе як удосконалення безпосередньо виробництва (глибоке, а часом і кардинальну зміну техніки та технологій), так і організаційно-управлінську та соціально економічну модернізацію. Можна зазначити, що це є комплексним поняттям, а не суто технологічним процесом.

Це пов'язано з тим, що більшість підприємств країн СНД мають зношеність основних засобів більше 80%. Тому, автори наголошують, що на сьогоднішній день, пріоритетом є технологічна модернізація. Але це не зовсім вірно. Інновації та науково-технічний прогрес з кожним роком все далі й далі йде вперед та високотехнологічні країни задають темп цьому розвитку.

Технологічну модернізацію, таким чином, розглядають як: процес не поступового нарощування науково-технологічного потенціалу модернізації техноло-

гій підприємства, а «перестрибують» цей тривалий період та застосовують сучасне обладнання (технології); чи запозичують зарубіжне обладнання. Згідно з цим підприємства зіткнулися з проблемами того, що для якісної, сучасної технологічної модернізації необхідно: достатньо великі обсяги коштів, тому що модернізація є не безкоштовним процесом, а досить витратним заходом; для зарубіжного сучасного обладнання необхідні висококваліфіковані спеціалісти, які будуть якісно виконувати виробничі процеси; підприємствам дешевше використовувати вітчизняне обладнання, але воно буде гальмувати інновації та зменшувати конкурентоспроможність підприємства та його продукції; також більшість підприємств не готові до сучасності, їм необхідно поступово використовувати нові технології, але тим самим, вони сповільнюють свій розвиток.

Таким чином, необхідно комплексно підходити до розуміння поняття «модернізації підприємств». Аналізуючи все вище сказане, можна узагальнити та сформулювати поняття «модернізації» промислових підприємств – це скоординовані зусилля підприємств з подолання нетерпимого відставання в економічній сфері (яке включає комплексне вдосконалення як технологічного аспекту, так і фінансового забезпечення, управління персоналом (кваліфікація та кадровий потенціал) та управління діяльністю підприємства в цілому), що загрожує втратою конкурентоспроможності та втратою ринкових позицій на світовій арені.

Українські промислові підприємства в сучасних умовах поставлені перед необхідністю вирішення багатьох раніше нерозв'язаних нових виникаючих проблем економічного розвитку. Серед них, чи не на першому місці, стоїть завдання зміцнення і вдосконалення двох фундаментальних основ модернізації: системного інноваційного розвитку та якісно нового економічного зростання з урахуванням вимог та механізмів управління модернізацією, її інвестиційного забезпечення в умовах глибоких якісних змін, коли вони неминуче відбуваються не тільки в економіці, а й у всіх сферах суспільного життя [6, с.2].

Оновлення виробничих фондів, реформування структури управління, істотна трансформація внутрішньої фірмової культури представляються першочерговими предметами модернізації. Проте, головним у модернізації підприємства повинна стати її системність. Це означає, що модернізація повинна: забезпечити збереження цілісності, внутрішньої інтегрованості та ідентичності підприємства як системи; охопити всі сторони діяльності підприємства як соціально-економічної системи; мати стратегічний характер і відповідні механізми самопідтримки; проводитися за рахунок, головним чином, внутрішніх ресурсів підприємства [8, с. 73].

Різні чинники впливають на схильність підприємства до модернізації, їх можна поділити на наступні: макроекономічні та інституційні чинники, які включають заходи державного регулювання, спрямовані на забезпечення макроекономічної стабільності, вдосконалення інвестиційного клімату і зниження адміністративних бар'єрів.

Також виділяють групу факторів ресурсного забезпечення, які традиційно впливають на зростання продуктивності праці, підвищення якості та розвитку здатності до створення та впровадження інновацій. На додаток до цього можна розглядати чинники виробничого управління, пов'язані із застосуванням специфічних принципів і підходів до організації виробництва.

Можливі варіанти бар'єрів на шляху оновлення підприємств, які полягають у наступному. По-перше, фінансове становище компанії. Воно дає уявлення про фінансову стійкість, ступеня залежності від зовнішніх джерел фінансування інновацій, платоспроможності компанії та її можливості отримання кредиту для реалізації. По-друге, науково-технічний потенціал. По-третє, виробничий потенціал, що припускає виробничу базу компанії, можливість виробляти ту чи іншу продукцію, виробничу потужність. І, нарешті, по-четверте, кадровий потенціал, як рівень професійної кваліфікації персоналу організації, необхідний для здійснення модернізації [3].

Також існує низка проблем, що стримують модернізацію підприємств: невизначеність моделі промислового розвитку та організаційно-економічного механізму промислової політики, відсутність пріоритету програми модернізації підприємств; низький споживчий попит, недосконалість податкової, банківської, кредитної, митної політик; необґрунтованість тарифів – залізничних, на енергоресурси, газ; низький рівень управління та планування; складне фінансове становище, застаріле обладнання; неефективне використання ресурсів підприємства; невіра «у власні сили», відсутність ефективного механізму стимулювання та виховання працівників. Тому є необхідність систематизувати проблеми, що існують в різних сферах діяльності підприємств.

Ті, які виникають в управлінні, техніці та технології, організації та оперативному управлінні виробництвом, матеріально-технічному забезпеченні, кадровій політиці, інформаційному забезпеченні, фінансовій, інноваційній сферах. Основні маркетингові проблеми: низька конкурентоспроможність виробленої продукції, несприятлива кон'юнктура ринку, втрата ніш на міжнародному ринку. Поряд з цим, є незадоволені потреби ринку в нових товарах, повільне реагування на вимоги ринку, недостатній рівень диверсифікації виробництва.

Організаційно-управлінські проблеми: низький рівень галузевих і міжгалузевих зв'язків, інтеграційних і коопераційних процесів; нерозвиненість інфраструктури промислового комплексу; неефективне управління власністю.

Фінансово-економічні: низька прибутковність, низька швидкість обігу грошей, неефективний кредитний механізм (дорогі кредити), недосконалість податкова політика, обмеженість інвестицій, значні заборгованості підприємств, високий рівень витрат, наявність у структурі активів підприємства витратних об'єктів, неефективні невикористані активи.

Техніко-технологічні: низький технологічний рівень більшості виробництв, застаріле обладнання, низькі споживчі якості значної частки товарів. Інформаційні: відсутність достовірної інформації про фінансово-економічний стан підприємства для акціонерів, потенційних інвесторів і кредиторів, а також для органів виконавчої влади; нерозвиненість інформаційної інфраструктури. Також, не менш важливі кадрові: неефективна кадрова політика, нестача кваліфікованих менеджерів, дефіцит кваліфікованої робочої сили, недостатній інтерес працівників до результатів роботи, відсутність молодих співробітників [9, с. 20].

В основі процесу модернізації повинна базуватися стратегія розвитку, заснована на впровадженні різних нововведень. Аналіз діяльності більшості українських промислових підприємств показує, що стратегії їх розвитку спрямовані в основному на збереження життєздатності на ринку. При цьому тех-

нологічне оновлення за рахунок впровадження нових розробок на цих підприємствах здійснюється на основі принципу «поки не притисне». Очевидно, що використання такого підходу в подальшому є безперспективним, вітчизняна промисловість не зможе швидко вийти з кризи, а відставання від світових виробників ще більше збільшується.

Розглянемо теоретичний план процесу модернізації. Перехід підприємств до інноваційного типу розвитку можливий тільки в рамках послідовної реалізації трьох стратегій: запозичення, наздоганяючого і випереджаючого розвитку. Початковим етапом є процес модернізації, що передбачає радикальне переоснащення виробництв з позицій сучасних вимог до техніки і технологій. Проведення модернізації промисловості припускає максимально можливе використання ресурсів, спрямованих на реформування підприємств. Головна задача керівництва підприємства полягає у визначенні пріоритетних напрямів розвитку та створенні умов, при яких зосередження основних ресурсів на цих напрямках було б економічно вигідним. Наздоганяючий розвиток, який у перспективі має сприяти переходу промислових підприємств від відстаючого типу розвитку до сталого інноваційного. Також передбачає запозичення технологій, що має на увазі порівняння наявних технологій та їх зарубіжних аналогів з метою мінімізації витрат на технологічне переозброєння виробництва.

Вирішення цього питання вимагає серйозного опрацювання, так як новітні розробки для підприємств, як правило, недоступні, а придбані технології не завжди дають необхідні результати. Висновок про доцільність реалізації проектів модернізації повинен виходити з розрахунку інтегрального показника, що об'єднує всі критерії оновлення підприємства, як технологічні так і фінансові можливості. У результаті в керівництва підприємства з'явиться можливість вибору пріоритетних проектів, передбачуваних до реалізації та сприяти здійсненню ефективною модернізації.

На другому етапі, підприємства повинні перейти до реалізації стратегії наздоганяючого розвитку, що передбачає вдосконалення набутих технологій.

Не можна постійно орієнтуватися виключно на копіювання чужих технологій виходячи з принципу «простіше купити, ніж щось відтворити своє». Це шлях до технологічного відставання і постійній залежності від конкурентів. Отже, успішна реалізація стратегії буде багато в чому залежати від здатності підприємства розвивати набуті технології з метою недопущення подальшого технологічного відставання від конкурентів.

Посилення можливостей господарюючих суб'єктів у сфері розвитку наявних у них технологій має сприяти підвищенню внутрішньої конкуренції на ринках і забезпечити поштовх до розвитку підприємств інших галузей промисловості.

Підприємства в рамках третього етапу повинні перейти до реалізації стратегії випереджального розвитку (інноваційного лідерства), що припускає створення власних технологій, які можуть бути конкурентоспроможними не тільки в країні, але і на світових ринках [11, с. 32].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, узагальнюючи все вище сказане, можна зробити наступні висновки, що необхідність здійснення модернізації є наслідком наступних причин, що стримують розвиток промисловості: використання застарілого обладнання і технологій; високий знос основних фондів, який складає більше 80%. При цьому процес онов-

лення ведеться вкрай повільно і знаходиться на рівні менше 5%; скорочення обсягу інвестицій в основний капітал; низька інноваційна активність підприємств; низька кваліфікація кадрів, що призводить до гальмування технологічного процесу на підприємствах. Практично неможливо на застарілій основі створити нові високоефективні наукові рішення, що передбачають необхідність здійснення модернізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанова Е. С. Модернизация предприятий: факторы и направления / Е. С. Балабанова, А. О. Грудзинский, Ю. Г. Кудряшов // Социологические исследования. – 2002. – С. 18-28.
2. Дубинин С. І. Альтернативы модернизации / С. І. Дубинин // Свободная мысль. – 2010. – № 2 (1609). – С. 5-14.
3. Дюжкова О. М. Модернизация предприятия как императив инновационного развития / О. М. Дюжкова. // Современные проблемы науки и образования. – 2013.
4. Ермаханова С. А. Теория модернизации: история и современность / С. А. Ермаханова // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых. – 2005. – С. 233-247.
5. Модернизация предприятия как источник повышения его конкурентоспособности / Ю. И. Ефимычев, О. В. Трофимов, А. В. Ломовцева, А. Г. Шипилов // Управление экономическими системами. Инновации. Инвестиции. – 2013. – С. 1-2.
6. Ефремова С. М. Обоснование стратегии модернизации промышленного производства / С. М. Ефремова // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2013. – С. 1-7.
7. Иноземцев В. Л. Что такое модернизация и готова ли к ней Россия? / В. Л. Иноземцев // Модернизация России: условия, предпосылки, шансы: сборник статей и материалов / под ред. В. Л. Иноземцева. – Москва: Центр исследований постиндустриального общества. – 2009. – Выпуск 1. – 240 с.
8. Клейнер Г. Б. «Модернизация и предприятие» / Г. Б. Клейнер // Материалы к научной части съезда ВЭО России на тему: «Коренная модернизация экономики – основа движения России вперед» – 2010. – Т.104. – С. 63-76.
9. Пидоймо Л. П. Факторы и модель модернизации промышленных предприятий / Л. П. Пидоймо // Вестник Самарского Государственного Университета, Серия «Экономика и Управление». – 2003. – С. 18-22.
10. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Б.И.Стародубцева. – М.: ИНФРА-М., 2007. – 495 с.
11. Трофимов О. В. Модернизация предприятий промышленности: концепция, стратегии и механизм реализации / О. В. Трофимов, Ю. И. Ефимычев // Креативная экономика. – 2011. – С. 31-36.
12. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: [монографія] / за заг. ред. С. В. Онишко, В. П. Унінець-Ходаківської. – Ірпін; Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – 606 с.
13. Штомпка П. І. Социология социальных изменений / Пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.